

našeho lidu. My jsme stáli únorové strážce, agitovali po vesnicích a nosili uniformy ozbrojených sil naší země. Tam jsem se potkal s těmi, kteří tam byli také, se spisovateli, kteří dnes sedí za předsednickým stolem naší konference – s Drdou, Jarišem, Stehlíkem, tam všude jsem se setkal, tam jsem poznal ty, kteří tam také byli – své vrstevníky Šotolu, Štuku, Neumanna, Floriana.

Jestliže jsme na II. sjezdu Svazu spisovatelů s tak bolestnou vážností hovořili o své spoluodpovědnosti za omyly, které se staly v revolučním procesu, jímž prochází dělnická třída, pak jsme to mysleli jako lidé, kteří se prací i veršem podíleli na zápasech svého lidu. My jsme tam skutečně byli! Ale já nevím – a musím se ptát – kde jste byly vy, verše Jaroslava Seiferta, verše, které vyzpívaly naše utrpení v září roku 1938, verše, které s námi ještě oslavovaly naše vítězství a osvobození v květnu 1945, kde jste byly pak, kam jste se ztratily, kde jste se zastavily, nebo s kým jste šly, že jsme vás tam nepotkali. Že jsme vás postrádali v letech dalších bojů, méně efektních, složitějších, riskantnějších, které tím spíš potřebovaly své básníky. Každý z nás se podpisuje do matriky své země dvakrát: jednou jako spisovatel a jednou jako občan. A jsem přesvědčen, že stejně jako je ctízádností každého z nás být velkým spisovatelem, musí být stejnou ctízádností každého z nás – nebýt malým občanem!

(1959)

PRAVDA VŽDYCKY SLOUŽÍ NÁM

Z projevu na III. sjezdu
Svazu československých spisovatelů

Pavel Kohout

S nejdůležitějšími následky období kultu osobnosti se setkáváme právě teď, kdy je v podstatě překonán. Bezprostřední projevy minulého období – nevědecký voluntarismus, necitlivost k lidem a problémům, hrubé

administrování, vedoucí až k popření norem práva i lidskosti – jsou zba-veny svých zdrojů a postupně odhalovány i napravovány. Ale současně se – s logickým opožděním – dostavuje psychická reakce celé společnosti, která se projevuje různým způsobem: tu únavou, tu úzkostí, tu skepsí a nezdědkou i cynickým popřením všeho. Nelze zapomenout, že už v roce 1953, kdy byly věci nazvány pravými jmény, měli za sebou i lidé mého pokolení jedenáct let intenzivního, vyčerpávajícího zápasu a lidé starších pokolení dvakrát i třikrát víc. A že od chvíle, kdy se těžce vzpamatovávali z poznání, že ani velká a čistá myšlenka není imunní vůči malým lidem a temným činům, od chvíle, kdy se rozhodli učinit smyslem života boj proti malosti a špíně, aby prapor své revoluce znovu očistili, od té chvíle je čekalo dalších více než šest let, až vlastně do doby zcela nedáv- né, než začali nabývat jistoty, že se s minulostí účtuje fakticky.

Tito lidé, ať jsou to dělníci, vojáci, spisovatelé nebo straničtí funk- cionáři, se v období těsně minulém, jež se vyznačovalo doufejme poslední vlnou necitlivosti nejen na našem úseku (my jsme ji poznali v podobě návrhu autorského zákona a ve způsobu jeho projednávání), netajili svou únavou. Nelze se proto divit, že lidé subtilnějších povah začali dokonce propadat skepsí. A lze dokonce pochopit, proč další skupiny lidí méně uvědomělých, jimž by bylo nutno i za normálních poměrů věnovat pře- svědčovací, výchovnou péči, začaly považovat výzvy za fráze, a nemajíce ani tu historickou perspektivu, která koneckonců vždycky zbyla komunis- tům, propadly lhostejnosti, jež může být stejně dočasná jako smrtící.

Jedna z pověr, které se dodnes namnoze věří, je ta, že lednicková a spartaková vášeň je pouze rub tak pozitivního jevu, jakým je neustálé zvyšování životní úrovně – a že je mu možno čelit mravní výchovou. To je nedorozumění nebo sebeklam. Jednak to se zvyšováním naší životní úrovně není v posledních letech nikterak třeskuté. Udělali jsme citelný krok zpět a naši ekonomové budou mít co dělat – a už by měli – aby našli řešení, jak opět srovnat krok s vyspělými kapitalistickými zeměmi. Ale i když to dokážou – copak lze vůbec brát vážně názor, že čím se bude mít člověk líp, tím bude zkaženější? To už by bylo lépe nechat lidstvo v bídě, jež je v bibli provázena stavem čistoty a blaženosti. Kdo se však bude tímhle jevem zabývat zblízka a bez apriorních postulátů, pochopí: obecná tendence *mít a mít se* je výrazem otřesené důvěry části našich občanů v socialismus vůbec, anebo přinejmenším v jeho morálku. Vždyť stačilo občanu vidět kolem sebe typické příběhy těchto let, let dávno po XX. sjez- du, ve kterých dále byli často bití, kdo si pálili prsty pro dobro revoluce, a opět prospívali, kdo jí podlamovali síly netvůřčím opakováním frází, dá- le často nerozhodovalo poctivé úsilí, ale postavení a protekce a opět byla

často libovůle víc než zákon. A občan řekl sobě i svým dětem, co říkají podobní občané vždy, kdykoli se domnívají, že je revoluce na ústupu: Děti, ruce pryč od politiky, pro stát pouze nejnútnejší, co je doma, to se počítá, příkrčme se a užijme života, než se vyjasní, co vlastně bude.

S touhle mentalitou je možno se setkat stejně na závodech, ve školách či v armádě jako ve svazu spisovatelů. A zastírat si to třeba obrazem brigád socialistické práce, které namnoze vyrovnávají abstenci jiných, znamenalo by vytvářet novou iluzi. Naopak přiznat si takový stav věcí a nazvat jej pravým jménem znamená první krok k jeho postupné likvidaci.

Rozhodující ovšem budou další kroky. A tu si myslím, že vedle nutných opatření organizačních a ekonomických může velikou roli sehrát *pravda*. Pravda o nedávné minulosti, pravda o současnosti, jakož i pravda o všech věcech budoucích, jak ji mimo jiné může vyjevit právě umění a zvláště umění slovesné.

Mohlo by se zdát, že v našich diskusích věnujeme pravdě nadměrnou pozornost. Od II. sjezdu se vracíme k tématu pravdy tvrdohlavě a nepoučitelně jako bludné ovce. Nejednou se nám namítá, že pravda sama o sobě je nic, idealistická kategorie, které lze použít i zneužít k čemukoliv. Jenomže většině z nás nejde o pravdu jako filozofický pojem, ale o pravdy zcela určité, které existují vždy ve spojení s konkrétními názory a událostmi, o pravdy, které stojí nad každým lidským slovem i činem, aby je ochránily před svou vlastní negací – lží. Pravda a lež, dva od věků antagonistické protiklady, z nichž jeden popírá a ruší druhý! Není mezi nimi prostředníka. Tím není ani mlčení. Mlčení je v jistém smyslu ještě nemorálnější než lež. Je-li lež samosoudce odsuzující pravdu k trestu smrti, protože by ho jinak zničila, je mlčení katem, který ji likviduje bez vlastního názoru, z pohodlnosti, či dokonce pouze za prémie. Ostatně si myslím, že ani pravdu jako kategorii není možno dělit na naši a nenaši. Je pouze jedna pravda a je v povaze našeho světového názoru, aby za každých okolností sloužila nám.

Pravdu ovšem nelze žádat pouze po druhých. Je nutno ji aktivně rozmnožovat vlastním podílem. To je právě, oč se mnozí z nás počali snažit, jakmile pochopili, že ani naše společnost nebyla ušetřena infekce lži. To je právě, proč mnozí považovali už v roce 1956 za nezbytné zvážit spravedlivě svou účast při vytváření nezdravé atmosféry oněch let. Většinou nešlo o sebebičování a tím méně o útěk od praporu, ale o poctivé hodnocení, vycházející z faktu, že naše umění – byť z nevědomosti tvůrců a přes nejlepší jejich úmysly – objektivně nesehrálo v té první bitvě za čistotu revoluce roli, kterou sehrát mělo. A to že se nesmí opakovat. Je možné, že jsme to říkali v afektu, pod dojmem prvního otřesu. Ale ani rozčilená pravda nepřestává být pravdou, zatímco seberozvážnější lež je zase jen lež.

Mluvil jsem o tom, že také našim řadám se nevyhnula únava a skepse. První zjištění, že řízením kulturních záležitostí začínají se opět namísto úředníků ministerstva vnitra zabývat pracovníci stranických orgánů, jsme si nechávali každý pro sebe, neboť to samo o sobě nemuselo znamenat podstatnou změnu. Když jsme však postupně zjišťovali, že jsou to nejen lidé naplnění vůlí přesně se orientovat v našich problémech a trpělivě o nich jednat, ale nadto lidé prokazatelně čestní a odborně kvalifikovaní, začali jsme o tom hovořit nahlas. Začali jsme zjišťovat, že zásada řídicí úlohy strany v umění zní opět srozumitelně, není-li slovem strana míněn vrchnostenský hlas soukromníků, ale živý organismus, jehož nedělitelnou součástí jsou sami umělci-komunisté a umělci podporující úsilí strany o vytvoření spravedlivé společnosti. A tu se ukazuje, že se nám únava a skepse dosud nezažraly do kostí a že jsme schopni pustit se znovu do sebetěžší a sebedelší rvačky, víme-li s kým, proti čemu a hlavně za co.

Není ovšem možno přejít, že se dosud setkáváme se soudruhy v nejrůznějších funkcích – i mezi námi – kteří byli iniciátory nebo prostě přesvědčenými prováděči oněch administrativních zásahů, k nimž došlo už po roce 1956 a které jsou dnes napravovány. Dobře: filmy byly zakázány, filmy jsou povoleny, hry se nehrály, hry se budou hrát. Sem tam nějaké infarkty a deprese a ztráty na statcích i rocích dovedou taktně pominout sami postižení. Ale co nemohou, co my všichni nemůžeme pominout, je skutečnost, že se nenašel jediný z těchto soudruhů, který by řekl: Soudruzi, mýlil jsem se. Je pravděpodobné, že je omyly mrzí stejně bolestně, jako nás mrzíávají naše chyby. Ale dokud se neodhodlají promluvit stejně poctivě a lidsky, jak by to v podobných situacích sami očekávali od každého jiného člověka, do té doby nevznikne ovzduší nové důvěry, protože každý cítí: nebyla vyslovena pravda, není vytvořena prevence, není vyloučena recidiva. A budeme-li vůči těmto soudruhům navíc uplatňovat zásadu, kterou reklamujeme pro sebe, že chyby – pokud nejsou produktem bezcharakternosti nebo hlouposti – mají být svému původci zdrojem poučení, a ne záhuby, pak se za rok za dvě léta bude lež i mlčení jevit absurditou, jakou měly být dávno ve společnosti vděčící za svůj vznik vědeckému světovému názoru.

V jednom by ovšem měla být zjednána pravda bez průtahů, v celé šíři a přede všemi. Mám na mysli procesy. Nemohu toto téma pominout právě na tomto shromáždění. Můžeme si myslet o literatuře cokoliv, přeceňovat či podceňovat její význam, ale nesmažeme její nejdůležitější rys: literatura každého národa – a ještě přesněji každé epochy každého národa – je přímo úměrná humanismu národa v epoše. O tom je mnoho důkazů, z nichž nejmarkantnějším se mi zdá, že žádná kontrarevoluce neměla své skutečně velké umění.

Spolu se svými dvacetiletými vrstevníky jsem začal psát jako příslušník generace, která šla se stranou do Února především pod praporem humanismu. Tento humanismus obsahoval i zákonitou nutnost třídního boje, zejména po zkušenostech, jaké jsme učinili s fašismem a buržoazií za války a těsně po ní. Ale nevešlo by se do něho nejmenší pomyšlení, že se křivdí nevinným a navíc starým věrným komunistům, že je popírán právě humanismus epochy. Vždyť mnohem méně stačilo, aby už v těch letech vznikala díla, která přece velmi aktivně bojovala proti necitlivosti, omylům a křivdám. Bohužel je chápala odtrženě od jejich podstaty, a proto mohlo nebe mých veršů zůstat modré, zatímco nebe života clonil v té době stín alžbětinského přítmí. Od chvíle, kdy jsme to zjistili, jsou naše srdce i mozky – a to znamená zdroje i ústrojí naší činnosti – bolestně zasaženy. Je to tak hrozné, že se to vzpírá střízlivé úvaze. O této skutečně, krvavě křivdě a její příčině neměla drtivá většina z nás nejmenší tušení. Ale to nás nezabavuje povinnosti účastnit se jejího překonání, každý v sobě a všichni v celé společnosti, má-li být obnovena kontinuita revolučního humanismu, bez něhož se v této chvíli nedá dělat politika ani umění. Životy a léta těm soudruhům nikdo nevrátí. Tím spíše ať se jim brzy veřejně vrátí čest, která jim byla veřejně odňata. Není nutno mluvit o tom, že lidé, kteří vědomě způsobili utrpení a smrt a oklamali stranu i lid, musí být potrestáni velmi přísně. Ale stejně i ti, kdo mají na procesech třeba bezděkou vinu, měli by si znovu získat důvěru lidu řadovou prací. Jejich dobrovolné rozhodnutí v tomto směru by bylo jistě přijato jako důkaz osobní morálky a navíc by nesmírně posloužilo morálce revoluce.

Závěrem bych rád vyjádřil svou chuť účastnit se dále aktivně tohoto obrodného procesu, jehož výsledkem by měla být široká paleta veršů, románů, filmů a her, s nimiž je možno v tisíci věcech vášnivě nesouhlasit, ale jimž není možno upřít jedno: že čestně vyslovují svůj díl pravdy o době a lidech a už jen tím zmenšují prostor pověr ve prospěch rozumu. A ještě chci vyjádřit svou radost, že strana definitivně přestává být mýtem a stává se a stane se obrovským mozkovým trustem, jenž odrazí každé spiknutí hlouposti, aby mohl pak bez překážek ve smyslu odkazu Marxe a Lenina uvolňovat obrovskou energii svých příslušníků i celé naší společnosti.

(1963)